

**NEMIS TILIDAGI FRAZEOLOGIZMLARNING O'ZBEK TILIDAGI
TARJIMA USULLARI VA QIYINCHILIKLARI. NEMIS TILIDAGI
FRAZEOLOGIZMLAR O'ZBEK TILIGA QANDAY TARJIMA
QILINISHI VA TARJIMA JARAYONIDA DUCH KELADIGAN
MUAMMOLARNI O'RGANISH**

Abdulazizova Maftuna Azizbek qizi

Termiz davlat Pedagogika instituti

Xorijiy til va adabiyot fakulteti nemis tili

yõnalishi 202-guruh talabasi

Annotatsiya:

Turg'un birikmalar hisoblanadigan frazeologizmlar har bir tilni bo'yoqdorligini oshirib, o'sha tilni sarmazmun qilishga xizmat qiladi. Bunday birikmalarni bir tildan boshqa tilga tarjima qilish har doim qiyinchiliklar bilan kechadi. Buning uchun tarjimalarda ikki tilni mukammal bilish talab etiladi. Frazeologizmlar muhim birliklar hisoblanar ekan, ularning tarjima muammolari tarjimashunoslik va tilshunoslik aspektida doimo dolzarblik kasb etadi. Ushbu tadqiqotimizning maqsadi frazeologizmlarning xususiyatlari va ularning nemis tilidan o'zbek tiliga tarjima muammolari tahlil qilishdir. Buning uchun oldimizga quyidagicha vazifalarni qo'ydik:

- 1) Frazeologizmlarning umumiy xususiyatlari tavsiflash;
- 2) nemis tilidan o'zbek tiliga frazeologizmlarning tarjima muammolarini tahlil qilish. Ushbu tadqiqotimizda tavsifiy va qiyosiy tahlil metodlari orqali o'rganilayotgan mavzu tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Fraza, Frazeologiya, shvarts, ein blauer Brief va boshlaqalar.

Tilshunoslikda lug'at zahirasi boyib borishi uchun turli xil imkoniyatlar mavjud. Tilning lug'at boyligi asosan so'zlardan iborat. Leksik birliklar deganda, nafaqat alohida so'zlarni tushunamiz, balki turg'un so'z birikmalarini (faza, turg'un ibora, frazeologizmlar) ham tushunamiz. Frazeologiya (yun. phrasis —ifoda, ibora va ...logiya) —1) tilshunoslikning tilning frazeologik tarkibini uning hozirgi holatida va tarixiy taraqqiyotida tekshiruvchi bo'limi; 2) muayyan tildagi frazeologizmlar majmui. Frazeologiyani kengroq ta'riflash uchun uning nazariy va amaliy jihatlariga e'tibor berish kerak. Frazeologiya —bu til hodisalarining frazeologik jihatdan

ifodalanishi uchun bugungi kunda turli xil baxs-munozaralarga sabab bo'lmoqda. Frazologik birliklarni tarjima qilishning o'ta murakkab amaliy jarayon ekanligi asosan mazkur birliklar tabiatiga, ularning leksik, semantik va qurilish jihatlaridan murakkabligiga bog'liqdir. Frazologik birliklar ko'pincha metaforik ma'no kasb etgani, ulardagi so'zlar o'zining dastlabki lug'aviy ma'nosidan chekinib, yaxlit holda bir butun mazmunni ifoda etgani sababli ularni boshqa tilga tarjima qilishda ma'no yo'qolishi yoki noto'g'ri tushunilish xavfi tug'iladi. Shu sababli tarjimon nafaqat tilning lingvistik xususiyatlarini, balki madaniy va kontekstual jihatlarini ham chuqur tushunishi zarur. Boz ustiga, talay frazeologizmlar milliy xususiyatga egadirlarki, bu xol xam tarjimonlar oldiga qator amaliy kiyinchiliklarni kundalang qilib qo'yadi. Asl nusxa va tarjima tillari frazeologizmlarining tabiatini qiyosiy o'rgangan holda, ular orasidagi mazmuniy-uslubiy muvofiqlik holatlarini aniqlash va tarjima jarayonida ularning birini ikkinchisi vositasida talqin etish

yo'l va imkoniyatlarini belgilash to'laqonli tarjima yaratish uchun zamin hozirlaydi. Avvalo, nemis va o'zbek tillari tarixan turli til oilalariga mansub. Bu ikki xalqning madaniyati va urf-odatlarini turlicha bo'lganligi bilan bog'liq. Shu jumladan frazeologizmlar ham har xil. Ma'lumki, frazeologik birliklar ko'pincha ularda tushuniladi o'z va ko'chma ma'nolari. Shu munosabat bilan tarjima haqidagi ayrim fikrlarga to'xtalib o'tsak. Tarjima jarayoni nima? Tarjima matnini tarjimonning manba tilidan tarjima qilish jarayonidir asl matnga shakli va mazmuni o'xshash bo'lgan maqsadli til, manba tili esa boshqa tilga tarjima qilingan tildir. Bu jarayonni Uils o'z asarida aniqroq ko'rsatadi, tarjima muammolari va usullari ustida ishlash, ya'ni tarjima jarayoni ikki asosiy o'z ichiga oladi. Bosqichlari: Birinchisi, tushunish bosqichi bo'lib, unda tarjimon manba matnini tahlil qiladi, harakat qiladi matnning ma'nosini va nimani anglatishini tushunish. Tushunish bosqichidan so'ng, rekonstruksiya bosqichi boshlanadi, bunda tarjimon a.dagi manba matn elementlarini takrorlaydi mazmuni va uslubi jihatidan asl matnga sodiq bo'lgan til. Shuning uchun tarjimaning maqsadi. Bu maqsad tilda yangi matn yaratish emas, balki asl matnini to'liq o'tkazishdir, maqsadli tilni asl matnga o'xshab, lekin tark etmasdan yoki o'zgartirmasdan manba matnining elementlari. Kollerning fikricha, tarjima jarayonida tarjimaning ikki usuli mavjud. Moslashuvchan tarjima manba matndagi madaniyatga xos elementlarni madaniy elementlar bilan almashtirishni anglatadi maqsadli tilning o'ziga xos elementlari. Transfer tarjimasi o'ziga xos

madaniyatni uzatishni anglatadi. Manba matndan maqsad matngacha bo'lgan elementlar. Koller nazarida tarjima shunchaki a emas til masalasi, lekin ko'proq madaniyat masalasi. Tarjima qilishda duch kelgan qiyinchiliklar boshqa madaniyat nafaqat til bilan bog'liq, balki madaniy farqlarga ham to'sqinlik qiladi tarjimoni tushunish. Shunday qilib, tarjimon manba matnni maqsadli matnga tarjima qilishi kerak, tilni o'quvchining umidlarini qondiradigan tarzda, ideal holda, tarjima bo'ladi. Asl matn bilan bir xil natija. Ba'zan nemis va o'zbek frazeologiyasi shakl jihatidan umuman mos kelmasligi mumkin. Masalan: "goldene Berge versprechen" frazeologik birligi (nemis tilida) "qop-qop va'da bermoq" (in. O'zbekcha) o'zbek tiliga o'zining muqobil ekvivalenti, ya'ni turg'un birlik orqali tarjima qilinadi. Bundan tashqari, Nemischa "blaues Blut" frazeologiyasi "kelib chiqishiga ko'ra" so'zining o'zbekcha ekvivalentiga mos keladi. oliy zot ya'ni oq suyak" [10:15]. Bu frazeologiyada ko'k va qon so'zlari mavjud. Lekin o'zbek tilidagi muqobil variant, ikkala so'z ham ma'no jihatdan bir-biriga mos kelmaydi.

Yana bir misol, "ein blauer Brief" frazeologiyasi ikki ma'noga ega. 1) "ishdan bo'shatilganlik xati" 2) "shikoyat xati (maktab ma'muriyati bola ustidan yozib olingan xat, arznoma)." Bu frazeologiya o'zbek tiliga frazeologizm sifatida berilmagan. Ko'k, rang komponenti hisoblangan, tarjimada ko'rinmaydi. Keling, boshqasini olaylik o'zbek tiliga o'xshash ushbu rang komponentiga tegishli "blau machen" frazeologiyasi. U o'zbek tiliga "sababsiz ishga chiqmas, sababsiz ishga chiqmaslik" deb tarjima qilingan. "Ey grüner Junge" o'zbek tiliga "ona suti og'zidan ketmagan yigitcha" deb tarjima qilingan. Tarjima qilingan o'zbek tiliga frazeologizm sifatida kiradi, lekin rang komponentiga ega bo'lgan yashil ekvivalentida uchramaydi. Xuddi shunday qiyinchiliklarni frazeologizmlarni tarjima qilishda ham uchratish mumkin. Yuqorida aytib o'tilganidek, nutqning ta'sirchanligi va hissiyligini oshirishga xizmat qiluvchi so'zlar, frazeologik birliklar bilan bir qatorda inson ma'naviy olamiga o'z ta'sirini o'tkazish qobiliyatiga ega ma'nolari. Ularning asosiy ahamiyati nutqqa hissiy rang berish va uning mazmunini mustahkamlashdir. Tabiatda mavjud bo'lgan ranglarning yorqinligi har qanday odamning e'tiborini tortadi. Ranglar haqida bahslashish va ularning ramziy ma'nosi oson emas, albatta. Rangli komponentli frazeologik birliklar, inson ruhiyati va hissiyotlarini ifodalashda alohida ahamiyatga ega. insonning hissiyligi frazeologik birliklar insonning turli his-tuyg'ularini ifodalash bilan bog'liq shaxslar va ob'ektlarga sub'ektiv munosabat. Rangli komponentli frazeologizmlar ifodalashi mumkin, baxt, quvonch, g'azab, azob-

uqubatlar, tushkunlik, qo'rquv va shunga o'xshash hissiy xususiyatlar. Albatta, his-tuyg'ular ikki qutbli - ijobiy yoki salbiy, ya'ni yoqimli va yoqimsiz. Shuning uchun u nemis rang komponenti frazeologiyasini ijobiy va ga bo'lish orqali o'rganish maqsadga muvofiqdir salbiy hissiy iboralar. Qora - nemis tilidagi eng ko'p ishlatiladigan ranglardan biri "shvarts" frazeologik birliklar, asosan, yovuzlik, g'azab, qayg'u, noqonuniy faoliyat kabi ma'nolarda qo'llanadi. Schwarz angeschrieben sein – qora nom bilan yozib qo'yilmoq, sich schwarz ärgern – g'azab o'tida yonmoq Schwarz tragen – aza kiyimida bo'lmoq, Der schwarze Markt – qora bozor schwarz auf weiss – qoraga oq bilan yozib qo'yilganday. O'zbek tilida bu rang salbiy hissiyotni ifodalaydi. U yovuzlikni, yovuzlikni, qorong'ulik, qiyinchilik. Frazeologik krossvordlar, idiomalar, birikmalar ko'pincha boshqa tilda mavjud bo'lgan o'xshash iboralarga tarjima qilinadi. Ayrim hollarda qo'shma birikmani so'zma-so'z so'zlarga aylantirib, idiomatik ma'nosini saqlab qolish mumkin. Bir tildan boshqa tilga tarjima qilishning qiyinligi, ayniqsa iboralarda, ayrim tillarda bir xil ma'noni boshqa tillarda ifodalab bo'lmaydi. Shu bilan birga, tarjimon o'z mahoratini ishga solish va lug'at boyligini oshirish bilan birga lug'at sinonimlaridan ham foydalanadi. Mein Magen knurrt wie ein hungriger Löwe. (Jenni Erpenbek, Heimsuchung, S-75.) -Mening oshqozonim och sher kabi ovoz beradi. (Jenni Erpenbek, Joyni izlash, H.Qo'chqorova, 75-bet) Ma'lumki, iboralarni nemis tilidan o'zbek tiliga yoki aksincha tarjima qilishda, albatta, o'zbek tiliga to'g'ri keladigan muqobilni topish kerak. Nemis tilidagi frazeologizmlarni o'zbek tiliga tarjima qilish murakkab amaliyot bo'lib, bu jarayon ko'p hollarda frazeologik birliklarning semantik, leksik va madaniy xususiyatlariga bog'liq. Quyida nemis tilidagi frazeologizmlarning o'zbek tiliga tarjima qilish usullari va yuzaga keladigan qiyinchiliklar keltiriladi: Muqobil frazeologik birlik orqali tarjima qilish: Ba'zi frazeologizmlarning o'zbek tilida to'g'ri ekvivalenti mavjud bo'ladi. "Wie der Vater, so der Sohn" – "Otaga qarab o'g'lini tanib bo'ladi." Ushbu usul orqali frazeologik birlikning ma'nosi va ifodaviy uslubi saqlab qolinadi. So'zma-so'z tarjima qilish: Agar frazeologizm o'zbek tilida bevosita ekvivalentga ega bo'lmasa, uni so'zma-so'z tarjima qilish mumkin. Lekin bu usulda frazeologik ma'no va uslubiy bo'yoq yo'qolishi xavfi mavjud. "Das Kind mit dem Bade ausschütten" – "Bolaning o'zi bilan birga suvini ham to'kib yuborish." Tavsifiy tarjima: Ma'nosi tushunarli bo'lishi uchun frazeologik birlikning mazmuni izohli shaklda tarjima qilinadi. "Ein Auge zudrücken" – "Kimningdir xatosiga ko'z yumish." Ushbu usulda frazeologik

uslubiy bo‘yoqni saqlash qiyin. To‘liq mos frazeologik shaklni yaratish: Agar nemis tilidagi frazeologizm o‘zbek madaniyatiga yot bo‘lsa, u holda tarjimon mos keluvchi yangi iborani yaratishi mumkin. *"Mit jemandem durch dick und dünn gehen"* – "Birov bilan qiyin va oson kunlarni birga boshdan kechirish." Madaniy tafovut: Frazeologik birliklar ko‘pincha xalqning tarixiy va madaniy tajribalarini aks ettiradi. Nemis tili va o‘zbek tili o‘rtasidagi madaniy farqlar sababli bir tilning frazeologizmi boshqa til madaniyatiga mos tushmasligi mumkin. Konnotatsiya va uslubiy bo‘yoqni yo‘qotish: Frazeologizmlar so‘zlarining lug‘aviy ma‘nosidan tashqari, ularning ifodaviy hissiyoti va ohangi ham muhim. Buni o‘zbek tiliga yetkazish ko‘pincha mushkul bo‘ladi. Lingvistik farqlar: Har bir til o‘ziga xos qoidalarga ega bo‘lganligi sababli ba’zi frazeologizmlar boshqa tilda mantiqan tushunarli bo‘lmasligi mumkin. Ko‘p ma’nolilik: Nemis frazeologizmlari ko‘pincha ko‘p ma’noli bo‘lib, ma’lum kontekstda aniq tarjima variantini tanlash qiyin bo‘lishi mumkin. So‘z o‘yinlari: Ba’zan frazeologizmlar ichida so‘z o‘yinlari bo‘ladi, va buni boshqa tilga tarjima qilish deyarli imkonsiz bo‘lishi mumkin. *"Da liegt der Hund begraben"* – "Mana gapning po‘sti qayerda!"

Xulosa

Albatta, frazeologik sinonimlar matn mazmuniga zid kelmasligi, aksincha mantiyani ochib berishi, o‘quvchiga uni tezroq va aniqroq tushunishiga yordam berishi kerak. Matndagi iboralarni tarjima qilish biroz osonroq. Tarjimon hech bo‘lmaganda matnga qarab o‘z tilidan muqobil tanlashi mumkin. Ko‘pincha iboralarni tarjima qilishda qo‘shma ob’ektga emas, balki ma’noning ma’nosiga e’tibor qaratish lozim. Har qanday holatda ham keng frazeologik sinonimlarni bir tildan ikkinchi tilga tarjima qilishda ularning aniq muqobilli muqobil tashkiliy ishlarigina ma’no o‘zgarishiga va ma’no siljishi hodisasiga olib keladi. Aber nichtsdestoweniger, ich habe Hunger wie ein Hamster, dem man seinen Winterbau verschüttet shlyapa. (Jenni Erpenbek, Heimsuchung, S-75) Tarjimasi: Lekin nima desangiz ham, xuddi sincap qishki uyasini tuproq bilan to‘ldirgandek och qoldim. (Jenni Erpenbek, Joyni izlash, X. Qo‘chqorova, 75-bet). Och bo‘lishning leksik birikmasi nemis va o‘zbek tillarida bir qancha iboralar bilan ifodalanadi. Nemis tilida: Hunger haben-Kohldampf schieben-j-m hängt der Magen in der Kniekehle-am Hungertuche nagen. O‘zbek tilida: och bo‘lmoq — och bo‘lmoq dog. Nemis tilidagi frazeologizmlarni o‘zbek tiliga tarjima qilishda lingvistik va madaniy tafovutlarni hisobga olish zarur. Tarjima

jarayonida ma'noni to'g'ri yetkazish, uslubni saqlash va kontekstni inobatga olish tarjimonning asosiy vazifasidir. Shu bilan birga, tarjimon har ikki tilda ham frazeologik birliklarning o'ziga xosliklarini chuqur o'rganishi talab etiladi.

FODALANILGAN ADABIYOTLAR :

- [1] Palm Ch. Phraseologie. Eine Einführung. 2.Aufl. Tübingen, Narr, 1997.
- [2] Krohn K. Hand und Fuß: eine kontrastive Analyse von Phraseologismen in Deutschen und Schwedischen. Göteborg, Acta Universitatis Gothoburgensis, 1994.
- [3] Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache. Tübingen, Niemeyer, 1997.
- [4] Burger H. Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen. Berlin, Schmidt, 1998.
- [5] Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati. Toshkent, O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2002.
- [6] Wills W. Übersetzungswissenschaft. Probleme und Methoden. Stuttgart, Klett, 1977.
- [7] Koller W. Einführung in die Übersetzungswissenschaft. Heidelberg, Quelle&Meyer, 1992.
- [8] Ma'rufov Z.M. O'zbek tilining izohli lug'ati. Toshkent, 1981.
- [9] Imyaminova Sh.S. Nemis tili frazeologiyasi. Toshkent, Mumtoz so'z, 2011.
- [10] Umarxo'jayev M., Nazarov K. Nemischa-ruscha-o'zbekcha frazeologik lug'at. Toshkent, O'qituvchi, 1994.

